

BART KOUBAA

MAILS AAN
EEN JONGE
FOTOGRAFE

(extra: fragment uit *De vogels van Europa*)

Revisor

2015 De Bezige Bij Amsterdam | Antwerpen

Mails aan een jonge fotografe kwam mede tot stand met behulp van het Nederlands Letterenfonds.

Dit is de bladspiegeleditie, voor eigen afdruk en tabletgebruik.

Copyright © 2013-2014, 2015 Bart Koubaa

Vormgeving binnenwerk Aard Bakker

Afbeeldingen binnenwerk © Bart en Laila Koubaa

Afbeelding op p. 25 en 32 afkomstig van

www.schoolofartsgent.be

Revisor en publicaties als deze ondersteunen?

Doneer op rekeningnummer LN31 INGB 0006 5044 76,

t.n.v. Stichting De Revisor.

www.revisor.nl

www.debezigebij.nl

Inleiding

Bart Koubaas *Mails aan een jonge fotografe* is een eenmanscorrespondentie aan een fictieve fotografe over kunst, beeld en literatuur. Een gasthoogleraar aan de kunst-Academie schrijft fotograaf in spe Claire Fisher uit *Six Feet Under*. De 25 mails verschenen tussen 14 januari 2013 en 20 januari 2014 op Revisor.nl, maar ze bestrijken een kortere periode: lente en zomer 2011.

In de eerste mails die de ik stuurt, lijken zich de contouren van een fotografische poëtica af te tekenen, een overtuigende kunstopvatting die uitgaat van persoonlijke urgentie, een opvatting van vakmanschap die gebaseerd is op veel kijken, veel doen, doorgaan:

‘Ben ik een kunstenaar of niet? De vraag zou u niet mogen bezighouden, laat staan ontregelen. Het gaat erom of u werk maakt, of niet. Als de noodzaak er niet is, als u niet heel uw leven op de creatie afstelt dan bent u geen kunstenaar maar iemand die het wil zijn. Het is de noodzaak die u moet drijven en geloof niet in romantische praatjes over lijden; elk waardevol werk kan alleen maar in diep geluk ontstaan. Het lijden verlamt, verarmt en maakt lelijk.’

Romantisch, ja, maar de ernst ervan is duidelijk in het contrast met de alledaagseheid van verbouwingen (zie ook Koubaas feuilleton *Verbouwingen*), jurering, en vooral een vakantie aan het Gardameer die de voortdravende theoreticus tot rust en observatie dwingt. Tot traagheid. Inmiddels tutoyeren de gasthoogleraar en de fotografe elkaar, maar terwijl hij op zijn lauweren rust, leeft zij door in Little Italy. En hoe! Het personage slaat terug.

Mails aan een jonge fotografe begint als een poëtica maar eindigt als een krachtmeting, tussen de theorie en de praktijk, tussen het triviale en de urgentie, tussen de werkelijkheid – maar de fictie wint.

De fictie wint, en dat blijkt bij uitstek in zijn veelgeprezen roman *De vogels van Europa*, waarin angsten en vermoedens de basis van een heel eigen fictie zijn. En waarin ook een jonge fotografe opduikt, alsof Koubaas ik een volgende stap heeft gezet in een ongelijkwaardige verhouding. Zij het dat de verhouding meester-leerling in deze

praktijk iets anders ligt. Met toestemming van Uitgeverij Querido voegen we een hoofdstuk uit die roman als extra toe.

‘Vergeef me, Claire, als ik mezelf herhaal of tegenspreek,’ schrijft de ik aan zijn fotografe, en dat ten slotte is de literaire kracht van *Mails aan een jonge fotografe*. Ze zetten aan tot denken, of tot doen, tot lezen of tot schrijven, tot ontspanning of tot inspanning. Ze zetten aan tot het vormen van een eigen poëtica, tot kijken, tot zelf werk maken. Dat is de uitdaging – en pas op voor de bananenschil.

Namens de redactie,
's-Hertogenbosch, lente 2015, Daan Stoffelsen

Voorwoord

Sinds 2005 ben ik gastprofessor aan de Gentse School of Arts. Dat houdt in dat ik studenten die master in de fotografie willen worden begeleid in het schrijven van een scriptie. Aangezien ikzelf als fotograaf ben afgestudeerd aan dezelfde kunstAcademie kan ik het niet laten om, naast hun ideeën en visies, ook hun fotowerk te evalueren en tips te geven voor de presentatie ervan.

In 2011 beoordeelde ik zes scripties. In de periode dat ik ze las waren mijn vrouw en ik in de ban van de laatste afleveringen van *Six Feet Under*, de onvolprezen Amerikaanse televisieserie over een familie begrafenisondernemers. Nadat hun vader in een auto-ongeluk is omgekomen nemen de twee zonen de zaak over. Elke aflevering is een reflectie op het leven en de dood, en hoe ermee om te gaan. In aflevering zes van het vijfde en laatste seizoen, 'The Rainbow of her Reasons', verwacht de dochter, Claire Fisher, nieuws in verband met een werkbeurs. Ze studeert fotografie en wil zich er volledig aan wijden. Haar tante, die de ochtend dat Claire het bericht krijgt dat haar beursaanvraag werd afgewezen, aan de ontbijttafel zit, merkt op dat ze misschien geen kunstenaar is – waarop Claire geëmotioneerd reageert.

Omdat ik ontroerd was door Claires reactie op de afwijzing en de opmerking van haar tante besloot ik haar te mailen, in de hoop dat ook mijn studenten, hoofdzakelijk jonge fotografen, er iets zullen aan hebben.

Bart Koubaa, Gent, lente 2012

Beste mevrouw Fisher,

Ik moest aan u denken toen ik mijn zoontje deze ochtend vroeg wat hij aan het tekenen was. Hij was in onze keuken druk in de weer met stiften en potloden. 'Ik ben nog aan het kijken wat ik aan het tekenen ben,' zei hij en krabbelde verder. Als ik me niet vergis was het voor u net zo min makkelijk om te zeggen waar uw foto's precies over gaan, wat ze betekenen. 'Ik heb er niet het flauwste benul van waarover ze gaan,' bekende u uw docent tijdens uw eerste tentoonstelling. Zo is het inderdaad, beste mevrouw Fisher, eerst komt de pure schepping, daarna de verklaring die altijd afbreuk doet aan het werk omdat de taal tekortschiet. En als de opmerking van uw tante, dat u misschien geen kunstenaar bent, pijn doet, moet u daaruit uw conclusie trekken. Maak u in alle geval geen illusies, ieder jaar studeren aan de Academie in Gent vijftien kunstfotografen af, onder wie misschien twee kunstenaars. Uit het jaar dat ik afstudeerde is er één kunstenaar gekomen en hij heeft het altijd over Willam Egglestons *I'm not busy talking, and I don't write - because I'm busy making images*.

Ben ik een kunstenaar of niet? De vraag zou u niet mogen bezighouden, laat staan ontregelen. Het gaat erom of u werk maakt, of niet. Als de noodzaak er niet is, als u niet heel uw leven op de creatie afstelt dan bent u geen kunstenaar, maar iemand die het wil zijn. Het is de noodzaak die u moet drijven, en geloof niet in romantische praatjes over lijden; elk waardevol werk kan alleen maar in diep geluk ontstaan. Het lijden verlamt, verarmt en maakt lelijk.

Misschien bent u een goede fotografe, beste mevrouw Fisher, maar of u een kunstenaar bent hangt niet alleen af van uw kunnen, ook van uw karakter. U alleen weet het antwoord op de vraag of u al dan niet een kunstfotograaf bent en of de werkbeurs u terecht is geweigerd. Maak uzelf en uw docenten niets wijs, hou uzelf en hen niet aan het lijntje: gaat u na uw opleiding nog fotograferen? Heeft u daarvoor geld genoeg? Bent u gedreven, waakzaam en nuchter?

Ik hoop dat ik u niet overval met mijn woorden die maar woorden zijn; ik wil u er niet mee wakker schudden noch een schouderklopje geven, het zijn woorden die sneller komen dan ik ze kan bedenken. Misschien heeft u er iets aan, misschien niet,

misschien bent u ontgoocheld omdat u geen beurs krijgt. Bent u niet ontgoocheld omdat u een smak geld misloopt waarmee u tijd en vrijheid kunt kopen?

Volg uw hart,

Groeten en succes,

Bart Koubaa, Gent, lente 2011

Beste mevrouw Fisher,

Uw foto's van de hond deden me denken aan de Franse schrijver Raymond Queneau; heeft u daar al van gehoord? In de inleiding bij de vertaling van zijn onnavolgbare *Exercices de style*, schrijft Rudy Kousbroek: 'Het spreekt vanzelf – of dat zou het moeten spreken – dat een schrijver er een min of meer eigen wereldbeschouwing op na houdt. Helaas zijn ook die zelden eigentijds. Het wereldbeeld van veel schrijvers staat op voet van oorlog met de exacte vakken; zulke mensen leven eigenlijk in een soort geestelijke middeleeuwen en hebben geen flauw benul van de voornaamste denkprestaties van onze eeuw.' Een opmerking die tachtig procent van de literatuur overbodig maakt, mevrouw Fisher, en voor de kunstfotografie is het niet anders.

Daarom wil ik weten wat uw denkkader is; door welke lens kijkt u naar de wereld? Neemt u aan dat wij over een vrije wil beschikken of gaat u ervan uit dat we een illusie nodig hebben om betekenis aan ons leven te geven? Misschien bent u ervan overtuigd dat er grenzen zijn aan onze rationaliteit of dat we onzichtbaar worden door onze linkerduim met het vel van een gitzwart kattenjong te bedekken... of vindt u een kader flauwekul en amuseert u zich gewoon? Verlicht me, duik in uw brein en haal uw obsessies naar boven. En wat bedoelt u toch steeds met: mijn foto's moeten een bepaalde sfeer oproepen? Niets is zo onbepaald als een bepaalde sfeer; onscherpe foto's, onscherpe gedachten, mevrouw Fisher.

Vergeef me dat ik van de hak op de tak spring, maar ik word gekweld door een hevige pijn aan de rug. Ik betrek binnenkort een echte schrijfkamer met een meesterlijk uitzicht. Vier ramen zal ik hebben, nee vijf: vier aan de schrijftafel en één achter mij, een canvas waarin de torens van Gent gevangen worden! Waar onze zolder overbodige zaken herbergde komt op aanraden van mijn lieve slimme vrouw een schrijfkamer: een speelkamer! Ik help zelf zo veel ik kan met het uitbreken van plafonds en oude vloeren, die ik in zakken naar beneden draag. Dat kan ik goed: afbreken en zeulen, maar zoals een Vlaams schrijver schreef: ook de afbreker bouwt op.

Zondag was ik met mijn dochter in het Van Eyckzwembad aan het oefenen voor haar zwemdiploma; een zegen voor mijn rug. 'Ik ben een oranje dolfijn,' riep ze met haar duikbril op en ze dook onder water en kwam weer boven als een zeemeermin

met rinkelende schubben. Zo is het, mevrouw Fisher, alleen uw persoonlijke waarheid is van belang als u speelt, als u fotografeert; wat zou uw werk anders zijn dan een cliché? Wees alleen op uw hoede: wat vandaag waar, goed of mooi is, zal het morgen misschien niet meer zijn.

Moeilijk om een foto van een zwarte hond te maken, is het niet? Maar nog moeilijker is het om Raymond Queneau te fotograferen! Zijn *Stijloefeningen* tonen aan dat je een banale gebeurtenis op ontelbare manieren kunt vertellen; geen enkele is de juiste, geen enkele goed of slecht, geen enkele wordt afgewezen of aanvaard, ze zijn er gewoon, zoals uw foto's van de hond er gewoon zijn. Maar als ik uw foto's zie wil ik aan u denken en niet aan Raymond Queneau. Als ik zijn naam hoor, denk ik aan zijn verhalen, zijn gedichten en zijn *Exercices de styles* omdat hij zijn werk is. Laat dat uw uitdaging zijn, mevrouw Fisher: word één met uw werk!

Met vriendelijke groeten,

Bart Koubaa, Gent, lente 2011

Beste mevrouw Fisher,

Het werk schiet op. Het dak werd binnen de week vervangen en de constructie van mijn schrijfkamer staat er: een dakkapel van drieënhalve meter breed en meer dan twee meter hoog, de perfecte plaats om na te denken en te werken, hoewel ik er zeker van ben dat ik de eerste maanden vooral de tuintjes van de burens zal bespioneren, de schakeringen van het groen in het park in me zal opnemen, het glanzende metaalblauw van eksters en boerenzwaluwen, de ochtend, de middag en de avond op de Boekentoren!

Een halfjaar geleden kwam mijn broer een paar dagen logeren; hij was op doorreis naar Brugge en had behalve een goede fles eilandwhisky een interessant citaat van Nietzsche meegebracht. Ik weet niet of u Duits leest? Het is zoals met Shakespeare, als u de volgende woorden niet begrijpt zult u ze misschien aanvoelen. 'Reife des Mannes: das heißt den Ernst wiedergefunden haben, den man als Kind hatte, beim Spiel,' aldus Nietzsche in *Jenseits Gut und Böse*. In iedereen zit een kind, mevrouw Fisher, ook in u! Ontvang het met open armen, het zal u de ernst teruggeven waarmee u met uw poppen of soldaatjes speelde, u influisteren om een netwerk van gelijkgestemde speelkameraadjes samen te stellen en het werk te bekijken van de fotografen die de fotografen die u zelf goed vindt, ook goed vinden, de boeken te lezen die ze aanbevelen, naar hun favoriete films te kijken, hun lievelingseten klaar te maken, maar op te letten voor succesverhalen: een pan paella voor honderd mensen is nooit zo lekker als een pan voor twee...

Zoals Nietzsche zich 'voorbij goed en kwaad' begeeft, zo moet u zich voorbij de andere begeven. Daarom: wees niet nieuwsgierig naar wat ze over u of uw werk beweren. Iedere criticus legt zijn eigen mogelijkheden en beperkingen bloot als hij uw werk bespreekt. Herinner u hoe ze het dadaïsme en het kubisme op uw collages loslieten, terwijl u als kind gewoon graag de magazines van uw moeder verscheurde. Er bestaat voor alles een uitleg, mevrouw Fisher, maar wat u maakt en scheurt vloeit voort uit uw karakter en uw geschiedenis. Als u die geschiedenis omwoelt en dat karakter blootlegt, zult u uw obsessies leren kennen en begrijpen waarom u doet wat u doet; de zelfverwezenlijking schittert voorbij de welgemeende interesse van de andere, voorbij zijn schouderklopjes, zijn luidruchtige dwaasheid of leedvermaak. Probeer alleen geen vijanden te hebben. Wees zachtmoedig en beschouw wat over

uw foto's gezegd en geschreven wordt nooit als een aanval maar als een onbedoeld nevenverschijnsel waarvan u eventueel iets kunt leren.

Kijk, de zon schijnt en mijn kinderen proberen over hun eigen schaduw te springen! Waarom doet u niet mee? Spring voorbij uzelf en de andere, mevrouw Fisher, daar ligt het ware kunstwerk...

Ik moet hier ophouden, er wordt aangebeld, binnenkort leggen we de vloer in mijn kamer, witte eik.

Hartelijke groet en veel energie,

Bart Koubaa, Gent, lente 2011

Beste mevrouw Fisher,

Hoewel ik mijn schrijfkamer steeds meer tot leven zie komen, wil ik het naar aanleiding van de kerkhoffoto's die u me heeft opgestuurd over de dood hebben. Eigenlijk wil ik u iets vragen aangezien u de dood beter kent dan ik. Hoe is het toch mogelijk om keer op keer zo mee te leven met de nabestaanden die bij u thuis een kist en een afscheidsdienst komen bestellen? Is dat routine, vraag en aanbod; alles is toch beter dan de dood, mevrouw Fisher? Of gaat u ervan uit dat er geen begin en geen einde is? Misschien gelooft u dat we ons bewustzijn op een harde schijf kunnen schrijven en er oneindig veel kopieën van kunnen maken zoals we dat met foto's kunnen...

Ik kan u *De lichtende kamer* van Roland Barthes aanbevelen, een reeks aantekeningen over fotografie waarin een aantal interessante gedachten staan. Iedere keer als Barthes zich laat fotograferen doorstaat hij een soort kleine stervenservaring: 'Ik word waarlijk een spook. De fotograaf is zelf bang van deze dood waar zijn gebaar mij in gaat balsemen.' Ik heb er vaak aan gedacht toen uw broer of Federico de lichaamsvloeistoffen uit een dode aan het tappen was en die door een conserverende stof verving. Misschien is dat wat fotografen doen: het leven uit de dood laten wegvloeien en vervangen door een bewaarmiddel.

Een goede vriend stuurde me jaren geleden een verjaardagskaartje waarop de schrijver Louis-Ferdinand Céline wat onhandig uit het kader staat te staren; een paar stappen van hem verwijderd kijkt een enorme kat ons aan vanaf een ronde witte tafel. Toch wordt mijn blik naar het hondenhok tussen de twee protagonisten gezogen. Het heeft de allure van een lijkenhuisje waarvoor de schrijver en zijn kat gefotografeerd werden voor ze de laatste groet aan de hond brengen. De foto laat mij zien dat Céline en de kat de dood aanvaarden, dat er niets aan is: *cut the crap* staat op hun hele lichaam te lezen.

Op de cover van mijn exemplaar van *De lichtende kamer* staat trouwens *Le petit chien*, een foto uit 1928 van Kertész. Een jongetje dat de fotograaf met hondenoogjes aankijkt probeert het hoofd van een puppy, met beide handen tegen zijn kaak geduwd, bijna als een pistool in de aanslag, in de lens te laten kijken, maar het hondje weigert zich te laten doden. 'Dat armelijk geklede jongetje, dat een pasgeboren hondje vasthoudt waar hij zijn wang tegenaan vlijt, kijkt in het objectief met ogen vol droefenis,

afweer, angst: welk een meelijwekkende hartverscheurende bedachtzaamheid! In feite kijkt hij nergens naar; zijn liefde en zijn angst houdt hij in, naar binnen gekeerd: dat is de Blik,' schrijft Roland Barthes.

Mijn kamer geeft nog geen licht, mevrouw Fisher, er is nog geen elektriciteit! Wel zie ik op heldere dagen door de vier ramen de oude bladeren in mijn tuintje liggen; ik moet ze dringend opruimen. Kent u de Japanse dichter Bashō? 'Een blik in de eeuwigheid ontdek ik in de gevallen bladeren in mijn tuin...' Wat wordt het, mevrouw Fisher, de Blik van Barthes of de blik van Bashō? Het Westen of het Oosten? Kwamen de Wijzen niet uit het Oosten?

Hopend dat ik u niet heb verward,

groet ik u uit de grond van mijn hart,

Bart, Gent, lente 2011

Geachte mevrouw Fisher, beste Claire,

Vergeef me dat ik me zo onverholen over de dood heb uitgelaten; ik wist nog niet dat uw broer ging sterven. Niemand heeft er me iets over gezegd en mijn rug is een wrak. Ik heb kilo's gips naar boven gezeuld voor de stukadoren die vandaag beginnen met het plakwerk. Ik had het natuurlijk kunnen weten door de groepsfoto op de dvd-box van het laatste seizoen. Daarop is uw broer niet meer te zien en iedereen, behalve u dan, is in rouwkleren gehuld. Het spijt me oprecht. Ik zal niet zeggen dat ik u begrijp, maar ik zal u ook niet met medelijden overstelpen. Medelijden is lijden en u weet hoe ik daarover denk.

Ach, hoe kon ik het ook weten? Vorige week hebben we naar de aflevering 'Singing for our Lives' van het laatste seizoen gekeken en daarin was uw broer nog springlevend. En vandaag, een aflevering later, is hij dood! Pas gisteren hebben we de aflevering gezien waarin hij sterft; zijn beeltenis trilde in onze ogen, liet los en stroomde over onze wangen. Het was zo pakkend... wat moet er nu met zijn dochtertje gebeuren en met het kindje in de buik van zijn vrouw? U weet het al vijf jaar, maar wij moeten de allerlaatste aflevering nog bekijken.

Na uw broers dood heb ik mezelf getroost met een heruitzending van een legendarische voetbalwedstrijd van de Rode Duivels – dat is het Belgische team – tegen de Sovjet-Unie; een match uit 1986 tijdens het WK in Mexico die België heeft veranderd. Voor mijn vrouw wat aangeslagen naar bed ging, omhelsde ze me: 'Wij gaan altijd goed voor elkaar zorgen, oké?' Ik haalde een blikje bier uit de koelkast net op het moment dat de Belgen 2-2 gelijkmaakten... en maar dansen en springen en juichen met mijn hand voor de mond! Toen ik terug op de bank ging zitten en het blikje opentrok, barstte het bier als lava uit een vulkaan.

Maar hoe gaat het met u? Was dat een wilde hond die u achtervolgde toen u uw broers graf bezocht? Of een poema? Ik moest denken aan de hond van Céline; misschien was het uw broer die zijn eigen graf bewaakte en wilde zeggen dat het goed was, dat u hem met rust moest laten en verder moest gaan met uw leven. Een paar weken geleden hoorde ik hem ietwat gelaten tegen een vriend aan de bar zeggen: 'Dit is alles wat we hebben,' waarmee hij bedoelde dat je maar één keer leeft en er

beter iets van kunt maken. Dat klinkt aannemelijk, maar het gaat uit van de gedachte dat we er op een dag niet meer zullen zijn. Wie echter niet uit het besef van sterfelijkheid handelt, maar uit een diep geloof in liefde zal zoveel meer uit het leven halen, beste Claire. De liefde is zo groot, groter dan wij zelf zijn, en laat ons zoveel meer verwezenlijken dan de gedachte dat wij hier maar tijdelijk rondlopen.

Heb lief, beste Claire, trap de spin niet dood, maar heb haar lief en kijk, kijk dan toch hoe ze een web voor je weeft!

Veel sterkte voor u en de familie en tot snel,

Bart K.

Gent, zomer 2011

PS: we hebben dit weekend gebarbecued bij mijn goede vriend Snoek; in bijlage de foto die ik tijdens het aperitief maakte van een zwarte hond.

Beste Claire,

Je hebt me diep geraakt met je foto's van de kindergraven, maar wil je alsjeblieft stoppen met me uit te leggen wat je ermee bedoelt; ik heb zelf ogen. Een kind verliezen moet inderdaad het ergste zijn wat een mens kan overkomen, zoiets is *onchronologisch*. De dood van je broer kwam voor mij al geheel onverwacht; ik kan me niet voorstellen hoe het dan voor je moeder moet zijn geweest. Ik geloof mijn tante niet als ze zegt dat het tijdens de hongersnood erger was om een varken te verliezen dan een kind. Omdat ik zelf kinderen heb, valt het me zwaar deze woorden in te tikken, mijn lichaam verdraagt ze niet, de letters op mijn toetsenbord zijn voodoonaalden.

Ik zie aan je beelden, kleur en analoog, dat je de verrassing weer in je hart hebt gesloten, en dat is perfect voor je onderwerp! Ook het middaguur waarop je gefotografeerd hebt, maakt het licht bijna ondraaglijk, de namen op de stenen moeilijk leesbaar. Ik wend mij af van je foto's, beste Claire, ze doen letterlijk pijn.

Spelend met Barthes' ideeën zou je kunnen stellen dat je iemand vermoordt als je hem portretteert. Maar wat als je een onzichtbare dode fotografeert; laat je hem dan verrijzen? Waarom fotografeer je een graf als het graf er is; de wil om leven te schenken, om te baren en lief te hebben?

Misschien kunnen we een steen tot leven wekken door hem te fotograferen, beste Claire. Als niemand hem ziet is hij dood, hij bestaat maar door er naar te kijken.

Heb je trouwens het graf van Mrs Reginald Hargreaves al gezien? Je weet wel, het meisje dat Lewis Carroll tijdens een boottochtje inspireerde voor *Alice in Wonderland*. Je kent waarschijnlijk [het portret](#) dat hij van haar maakte als bedelaartje in lompen gehuld en met blote schouders.

'Ik zie niemand daar op de weg,' zei Alice.

'Had ik maar zulke ogen,' merkte de koning zorgelijk op. 'Dat je Niemand kan zien! En op zo'n afstand! Als je bedenkt dat ik er al moeite mee heb echte mensen te kunnen zien, met dit licht!'

Fotografie is de kunst van wat er niet is, beste Claire, de stilte rond je foto's spreekt boekdelen...

Hartelijke groet en veel energie,

Bart Koubaa, Gent, zomer 2011

Beste Claire,

Ik heb je een paar dagen niets laten weten omdat mijn rug me parten speelt. Ik heb de nieuwe vloeren naar boven gebracht: dertig vierkante meter witte eik voor de schrijfkamer, twintig vierkante meter bamboe voor de badkamer eronder.

Je vergist je als je zegt dat iedereen fotograaf is. Niet iedereen die een eiken vloer legt is vloerenlegger, niet iedereen die kan schrijven is schrijver.

Een foto maken kan iedereen, daar is niets aan, maar om op het juiste moment het juiste onderwerp waarop en waar omheen het juiste licht valt binnen het juiste kader te vangen, is werk voor de fotograaf. En dat word je alleen maar door veel en veel en veel te fotograferen, door de koppelingen tussen je oog en je vinger waarmee je de ontspanner van je fototoestel indrukt in je hersenen te branden, waardoor je na een tijdje zult afdrukken voordat je feitelijk ziet wat er rondom je gebeurt. Denk niet na tijdens het fotograferen, of je bent verloren, zelfs als je een tros bananen in een studio fotografeert. Houd alleen je ogen open en kijk, het werkelijke inzicht ligt in een ogenblik, in een zestigste van een seconde!

Zolang je om je broer rouwt of ongelukkig bent, zullen je diepe reflexen beïnvloed worden, je blik zal vertroebelen... laat los, Claire, en kijk, het is vlak voor jou, nu en in de eeuwen der eeuwen!

Het spijt me maar ik moet hier en nu afronden, mijn vrouw heeft een met kersenspitjes gevuld kussen in de magnetron gelegd, warmte voor mijn rug, en ik hoor het belletje...

Tot snel en veel energie,

Bart, Gent, zomer 2011

Beste Claire,

Je mail heeft me met enige vertraging bereikt, ik zit weer midden in mijn roman en de vloer van mijn schrijfkamer, en dan heb ik niets zinnigs te vertellen: ik heb me al dagen niet geschoren en mijn baard baart mij kopzorgen. 'Schuurpapier,' zegt mijn zoon als hij met zijn hand over mijn wangen gaat.

Vergeef me als ik mezelf tegenspreek, *I am large. I contain multitudes*, zoals Walt Whitman mooi tussen haakjes schrijft, maar hierboven, beste Claire, in mijn gereedschapskoffer zitten geen ronde haakjes om iets tussen te schrijven; meer dan wat spaties en een paar gedachtestrepen zonder gedachten vind ik niet. Ik begrijp mezelf niet eens: hoe kan ik een gedachte onder woorden brengen die er niet is?

Wel begrijp ik je twijfel, hij is de beste waakhond die er is, twijfel alleen niet of je een goede fotograaf bent. 'Ben ik een goed mens?' – dat is een andere vraag. Wie goed doet, goed ontmoet, beste Claire, scheur je foto's zoals je als kind de magazines van je moeder scheurde! Gooi de snippers door je raam en vang ze op!

Kijk, beste Claire, wij vliegen als forellen in de lucht en drijven als de wolken in de rivier! *We exist as we are, that is enough...*

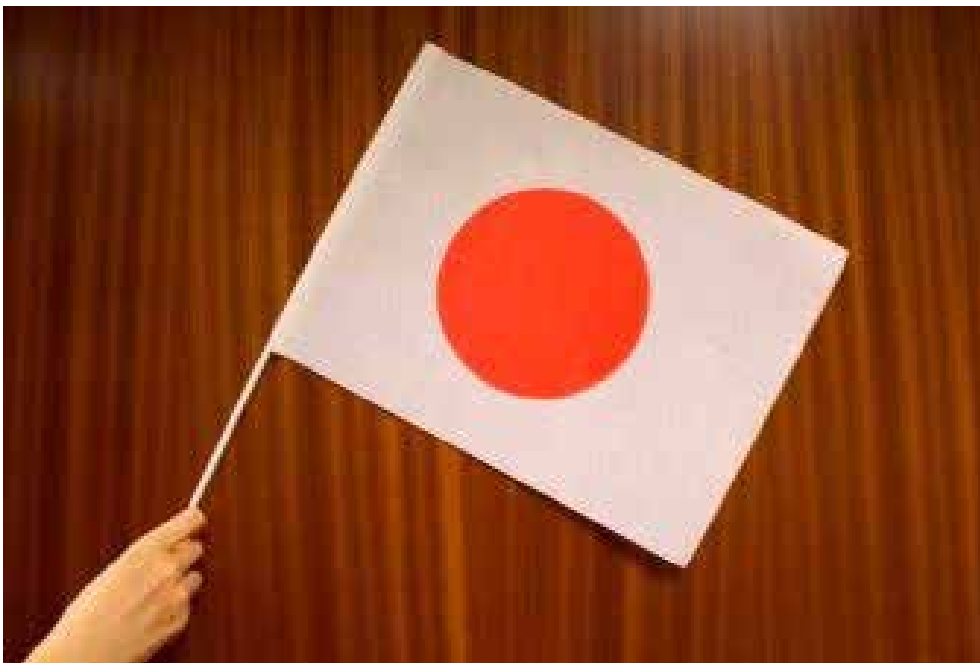
Ik ga me scheren,

Bart, Gent, zomer 2011

Beste Claire,

Mijn God, ik zag gisteren dat je naar New York bent vertrokken! Neem niet te veel mee, met zware koffers ben je een gemakkelijk doelwit. Ik denk aan een oefening die mijn dochter op school kreeg. 'Wat neem je mee als je op straat zou wonen? Je mag vier dingen kiezen. Kleur die maar in!' Naast de vraag stond een tekening van een meisje dat aan het nadenken was, boven haar een wolk met daarin een bord met bestek, een paar rolschaatsen, een teddybeer, een stoel, een zak snoep, een slaapzak, een mobiele telefoon, een fles water, tandpasta en een tandenborstel, een paraplu en een boek. Mijn dochter kleurde vijf dingen: een teddybeer, een zak snoep, een slaapzak, een fles water en een paraplu. Omdat de juf had opgemerkt dat ze maar vier dingen mocht kleuren, had ze de zak snoep geschraapt. We handelen moreler als we in de gaten worden gehouden, is het niet?

Maar goed, beste Claire, wat zou jij kiezen, je familiealbum of je fototoestel? Naald en draad of je marihuana?

Zou jij zoals de Japanse dichter de maan in je schotel kunnen scheppen en haar weer weggieten met het water? Zou jij je als de hogepriester kunnen vergissen en een bloesem naar zijn tak zien terugkeren, terwijl het een vlinder was? Vergis je, beste Claire, maak fouten, niet om eruit te leren maar om de essentie te onthullen. Concentreer je op dat wat er niet is en versterk zo de ziel van wat je fotografeert!

Veel van mijn studenten reizen naar Japan: land van het oog, de rode pupil in de witte rechthoek. Een student die een reeks over de Tokyo Marathon heeft gemaakt, vertelde me dat Japan verschillende namen heeft, één ervan is harmonie: natuur, mens en kunst, alles loopt in elkaar over. Wist je dat het Japanse woord voor lelijk letterlijk 'pijnlijk om te zien' betekent?

Misschien moet je leren boogschieten om de essentie beter te kunnen zien.

Wees een pijl en laat jezelf los,

Bart, Gent, zomer 2011

Beste Claire,

Verschoning: ik heb twee vloeren gelegd en een tuinterras waarop ik onderuit ben gegaan tijdens een partijtje voetbal met mijn zoon. Pure slapstick, de bananenschil! Ik had het kunnen weten, ik had het kunnen zien!

Wittgenstein vraagt zich terecht af waarom het onzinnig is te zeggen dat er mensen zijn die zien, als het niet onzinnig is te zeggen dat er mensen zijn die blind zijn. Maar wat is dan dat zien? Een constructie van onze ogen en onze hersenen? En wat is onzin? Wat (nog) niet in het plaatje van onze werkelijkheid past? Niets is verraderlijker dan de werkelijkheid, beste Claire, er is geen wiskunde voor wat we zien, wel voor wat er is. Denk ik.

Een student van mij gaf wegwerptoestelletjes aan blinden; er zat een indrukwekkend portret bij van een geleidehond. De blinde vrouw was op klank en geur afgegaan. Zijn we weer bij een hond aanbeland, beste Claire.

Ach Wittgenstein! Weet je, ik heb te veel tijd in Wittgenstein gestoken. Iemand die de taal zo tot op het bot fileert moet een schat zijn voor de schrijver, dacht ik, tot ik twee bladzijden Spinoza las: *maar al het voortreffelijke is even moeilijk als zeldzaam*. Laat dat je uitdaging zijn: het radicale zien, en let op voor de bananenschil!

Hartelijke groet en tot snel,

Bart, Gent, zomer 2011

Vraag aan mezelf: is Wittgensteins *Traktaat over de logische filosofie* een pleidooi voor de onzin?

Beste Claire,

Je afvragen of het zin heeft te fotograferen is zinloos, je doet het als je vastzit. Daarom stuur ik je een oefening die ik al mijn studenten laat maken. *Hoe zou je doodgraver van de fotografie kunnen zijn?* Zou je een mes in je foto werpen, hem te lijf gaan met een vlammenwerper? Of zou je hem in stukken snijden en met de snippers duizend kraanvogels vouwen? Misschien kun je je fototoestel van een rots gooien? Is een einde niet altijd fysiek?

Een van mijn studenten ging op zoek naar achterkanten van foto's waarop iets te vinden was: een datum, een dagboeknotitie, sporen van plakband, een tekening, de naam van een fotograaf, krassen... Die scande ze en vergrootte ze uit; de opgeblazen achterkant van een polaroid kon zo voor het zwart vierkant van Malevitsj doorgaan. Een andere student fotografeerde 's nachts een hermetisch afgesloten donkere kamer zonder flitslicht en nog een andere stuurde een bericht via Facebook: *close your eyes and look*.

De student van de achterkanten heeft voor haar afstudeerproject een gigantische zwarte doos getimmerd in een studio op de Academie. De doos was in vier ruimtes onderverdeeld. In een ervan toonde ze een projectie van zakagenda's die haar grootmoeder, de ex-vrouw van een nazi, had bijgehouden. Ernaast stond een vitrinekastje waarin de echte agenda's te zien waren en in een andere ruimte kon je op een iPad door de agenda's bladeren. In het laatste deel van de zwarte doos was een interview met de grootmoeder te zien. Ik stelde voor dat filmpje te vervangen door haar 'echte' grootmoeder en haar in de laatste ruimte plaats te laten nemen. Daar zou de kijker een gesprek met de vrouw kunnen aangaan, maar dat ging niet door. Zou dat een mogelijk einde van de fotografie kunnen zijn? Een gesprek *face à face* met het onderwerp? Of stel dat je een hond in een lege museumruimte laat rondlopen of de ruimte leeg laat en de titel van de fototentoonstelling *DOG* is. Dan zoekt iedereen die binnenkomt *zijn* hond.

Aan de andere kant is het misschien voldoende om te zeggen: 'Er zijn te veel foto's, ik stop met fotograferen.'

De lampen branden in de schrijfkamer; spots die naar mijn dochter zijn genoemd: Luna! In dat lichtvoetige maanlicht zal ik je hopelijk nog schrijven dit jaar, want er

zijn problemen met de trap. We gaan nu met de ladder naar boven en een schrijftafel krijg ik op die manier niet in mijn kamer, dat is mijn werkelijkheid waarin ik me aan Rilkes woorden naar boven trek... naar boven, naar boven!

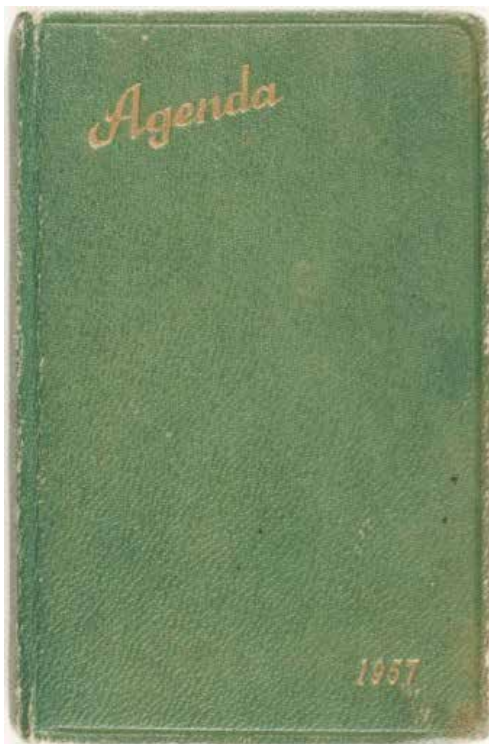
‘In alles wat werkelijk is komt men dichterbij de kunst dan in de onwerkelijke semi-artistieke beroepen die, terwijl ze een nabijheid tot de kunst voorspiegelen, het bestaan van alle kunst in feite ontkennen en aanvallen, zoals zo ongeveer de hele journalistiek dat doet en vrijwel alle kritiek en driekwart van wat literatuur genoemd wordt en genoemd wil worden.’

Het klinkt misschien raar terwijl mijn vrouw en ik onze koffers aan het pakken zijn om naar het grote Italië te reizen, maar ik kan alleen maar toejuichen dat je de job in het reclamebureau geweigerd hebt en gaat bedienen en afwassen in Little Italy. Uit die werkelijkheid, beste Claire, uit dat sop zal het ware inzicht als een zeepbel opstijgen.

Moge klein Italië je ogen openen,

Bart

Gent, zomer 2011

Onderwerp: de trap is een haiku

Beste Claire,

De trap is een feit. Een paar uur voor we afreizen hebben we hem gemonteerd, weg met de ladder, weg ermee!

Zeventien treden,
naar boven, naar beneden,
zeventien treden

Liefs en tot snel,

Bart

Ik las je laatste mail deze ochtend, ik loop wat achter, de reis naar het onbekende doet me mezelf vergeten, even toch, want de gemengde gevoelens over het vliegen, de vrees de trein naar de luchthaven te missen en de stress voor het inchecken – ik mag mijn zakmes niet in mijn zak laten zitten, anders ben ik er voor de derde keer een kwijt – hebben me weer wakker geschud. Wat ben ik verheugd te lezen dat je een zomerworkshop aan de Academie volgt.

Ik schrijf je aan boord van een vliegtuig tussen Brussel en Milaan op een voor mij onbekende hoogte, op een voor mij onbekende snelheid. En al lig je nu nog in je Grote Appelbed, ik kan je niet meer vragen dan trouw te blijven aan een pragmatische opvatting van de waarheid: hoe laten je foto's ons zien wie we zijn?

Schoonheid? Wat wil je dat ik daarover zeg, Schone Slaapster? Zoals het onmetelijke speelgoedlandschap onder mij is ze overal en soms, geheel onverwachts, is er een korte flits van herkenning – een oogstrelende bergketen in de vorm van een reep

chocolade – die een traan of een rilling ontlokt waardoor ik me bewust word van mijn vergankelijkheid; schoonheid is afscheid, een zoet en zacht smelten in de mond. En maak je alsjeblieft niet druk om de miljoenen lelijke foto's die er gemaakt worden, maar hou je vast aan het handvol voortreffelijke beelden, zet jouw foto's ertussen en kijk of ze overeind blijven.

Voor straks op de Academie: gebruik je mentoren als een Zwitsers zakmes en open je blik met John Keats: 'Schoonheid is waarheid, waarheid is schoonheid, dat is alles wat je weet op aarde en ook alles wat je hoeft te weten.'

Ach Claire, ik weet al niet meer of ik hierboven in de lucht meen wat ik schrijf. Nu mijn lot in handen van een vreemde ligt, nu we de goden uitdagen en we onze veiligheids gordel vast moeten klikken, zit in mijn stoel een man met gesloten ogen te bidden voor een zachte landing, een man die zijn dochters gelukssteen kust en zichzelf kauwgum kauwend wijsmaakt dat vandaag zijn doel Milaan is (waar volgens het tijdschrift op zijn schoot een banketbakker een replica van de Dom heeft gemaakt met bijna vijfduizend kilogram chocolade). Ja, Claire, is de illusie niet de schoonste waarheid waarin we in godsnaam zacht kunnen landen?

Beste Claire,

Misschien kwam het door het voetbalshirt van mijn zoontje, misschien door de onvoorwaardelijke zomer in Milaan of het koele bier in het flesje, maar ik zag flarden van de voetbalwedstrijd uit 1986 toen ik na het douchen met gesloten ogen in de gesteven hotellakens lag te liggen. België-Rusland eindigde met verlengingen. (Ik was het vergeten toen ik thuis de recorder had ingesteld, maar had gelukkig ruim over de aangegeven tijd opgenomen zodat ik de verlengingen toch kon zien.) Ik herinnerde me de match, maar niet meer wie er gescoord had. Wel was ik ervan overtuigd dat de aanvoerder de bal tegen de netten ging trappen. Ik zag de aanval nog voor me, van links over het middenveld naar het Russische doel rechts! Maar wat blunderde mijn geheugen.

Vandaag hebben we het kasteel bezocht en las ik een artikel over forellen. Jawel, Claire, de Gardameerforel bestaat! Hij kan veertig centimeter lang en een kilogram zwaar worden, is zilverkleurig, maar de mannetjes lijken in de paaitijd naar geel-oranjeachtig te verkleuren; volgens een legende voeden ze zich met het goud dat op de bodem van het meer ligt.

Iets anders: ik heb over de trap naar mijn werkkamer gedroomd! Voor elke trede waar ik mijn voet op zette, kwam er een nieuwe bij. Ik raakte nooit boven! En weet je wat dat te betekenen heeft? Niets. 's Avonds krabbelde ik de eerste zin van een mogelijke roman: *Om zijn meesterwerk te schrijven wilde hij een meesterlijk uitzicht...* (Als zijn kamer klaar is krijgt de schrijver een ongeval en belandt hij in een rolstoel. Gelukkig zijn er zijn vrouw, kinderen en vrienden die hem dagelijks naar boven dragen. Ik bel Almodovar.)

Wat is het ontbijt hier onbeschrijfelijk, Claire, we hebben er een vol uur over gedaan! Terwijl mijn maag brandde van het verse fruitsap en de espresso, maakte onze dochter foto's van taartjes, roomsoezen, crème brûlée, kleine croissants en pains au chocolat en een overladen, barokke fruitschaal; je hebt het gevoel dat Jezus van Nazareth hier ieder moment kan binnenwandelen voor een bord eieren met worstjes en witte bonen. Toen ik terug naar de kamer liep, vroeg ik me af waarom onze dochter foto's had gemaakt. Denk je ook niet dat ze het als bewijsmateriaal zal gebruiken om

de opa's en oma's, de peters en meters en vriendjes en vriendinnetjes te tonen wat ze allemaal gegeten heeft? Ik heb de heruitzending van de voetbalmatch ook als een getuigenis ervaren; ik werd er alleszins niet melancholisch door; misschien is het ook zo met foto's; ik heb er zelden de voorzet naar een herinnering in gevoeld.

Overmorgen vertrekken we naar het meer, beste Claire, naar het meer, naar het meer, naar het meer... en nog één zo'n ontbijt en het lukt ons in geen honderd jaar om over het water te lopen...

Bacio en tot binnenkort,

Bart

Milaan, Hotel Idea, zomer 2011

Claire,

Wat spannend dat je werk volgende week wordt gewikt en gewogen door drie uitgelezen fotografen! Als theoriementor van zes studenten liep ik in juni ook mee tijdens het jureren. De jury bestond uit drie mannen en een vrouw; vakmensen. Er waren dertien eindwerken die beoordeeld moesten worden, te veel om goed te zijn, maar jury en studenten hadden er zin in. Het was zwoel buiten en behoorlijk beklemmend in de gangen en ateliers van de Academie waar de eindwerken werden getoond; de klamme handen en ruggen waren niet enkel het gevolg van zenuwen, onzekerheid en slapeloze nachten. (Het is me opgevallen dat de studenten die het hardst gewerkt hebben dikwijls de meeste zenuwen hebben, terwijl zij die middelmatig werk tonen en zichzelf wijsmaken dat het af is, minder zweten omdat het jureren voor hen een gokspel lijkt; zij hebben dan ook doorgaans de kleine zelfingenomen glimlach van de roulettespeler op hun gelaat, in tegenstelling tot de gespannen gezichten van zij die het beste van zichzelf hebben gegeven.)

Een eerste tip: als je een boek wil maken, behandel dan je teksten evenwaardig als je foto's en werk samen met een ontwerper; sta open voor een totaal andere benadering dan die je je aanvankelijk had voorgenomen, laat je foto's en je teksten los.

Als je foto's aan de muur wilt presenteren, of er een installatie mee construeren, kun je het best zo veel mogelijk tentoonstellingen bezoeken en raad vragen aan iemand buiten de Academie die verstand heeft van het opstellen van tentoonstellingen; je mentoren staan veelal te dicht bij jou en je werk.

Drie: selecteer duidelijk. Toon alleen een selectie van je sterkste beelden. Pak zeker niet uit met *dat kan ik ook nog, en dat ook en heb je dat gezien?*

Dan je verhaal: houd in gedachten dat de verklaring altijd afbreuk doet aan het werk omdat de taal tekortschiet. En omdat we geen ultieme controle hebben over wat we zeggen, kan ik je ten stelligste aanraden je verhaal thuis goed voor te bereiden; schrijf het kort en krachtig neer en oefen voor de spiegel. Probeer tijdens de jurering echter niet te veel te praten, anders kun je snel onderuit worden gehaald. Blijf vooral eerlijk, stuur de jury in de richting die jij wilt en hang alsjeblieft het domme gansje

niet uit, Claire, clichés als *de kijker mag erin zien wat hij wil, ik wil een bepaalde sfeer oproepen of de fotograaf moet zwijgen, zijn beelden moeten spreken* zijn dodelijk.

Begin zeker niet over de vele tegenslagen en mislukkingen die je tijdens je project bent tegengekomen, die zijn voor een jury even oninteressant en slaapverwekkend als je dromen. Heb wel een antwoord klaar op de vraag wat je na je studie wilt doen en besef dat de jury je werk nooit volledig op waarde kan schatten door tijdsgebrek. Hoe democratisch een jury ook lijkt en hoe welgemeend en aandachtig hij de werken beoordeelt, er is geen tijd genoeg om met het werk volledig tot een overeenkomst te komen. Door tijdsdruk laat een jury zich bovendien door de omstandigheden en emoties leiden: een verstikkende warmte, de akoestiek in de gangen en ateliers, honger en dorst... Bied de jury koffie en chocolade aan voor ze beginnen; Israëliische rechters bleken milder in hun beslissing over vervroegde vrijlating na het eten van een suikerhoudende snack; en o ja, Claire, kleeed je niet al te opzichtig en begin nooit te huilen, zeker niet als er vrouwen in de jury zitten.

Veel succes,

Hou me op de hoogte,

Bart, Milaan, Hotel Idea, zomer 2011

KASK
2
01
1
kaskweek
kaskweek.be

tentoonstelling
master-
projecten
2011
don 30 juni —
zon 3 juli

opening
woe 29 juni
19u
do & vrij
14u-19u
za & zon
11u-19u
campus Bijloke
Louis Pasteurlaan 2
9000 Gent

KASK logo in top right corner.

Beste Claire,

Ik schrijf je vanaf de vierde verdieping van ons tijdelijke onderkomen in de Via Marconi n° 41 met een wonderbaarlijk zicht op het meer. Het raam waardoor ik kijk – wat is kijken hier anders dan thuis! – heeft de verhouding van een zoeker van een kleinbeeldcamera die je verticaal houdt. Het beeld klopt allerminst met de genetica van het landschap, het krijgt iets dwingend en geruststellends tegelijkertijd. Als ik de luiken – de sluiters van mijn een-op-een-camera – openduw, in gedachten of daadwerkelijk, word ik door het blauwe namiddaglicht overweldigd en kan ik niet meer schrijven. Mijn verticale beeld wordt in vijf stukken gesneden: onderaan de Italiaanse dakpannen die een derde van het beeld beslaan, daarboven het meer, dan de bergen waarboven een paar wolken drijven en boven aan het beeld een streepje helderblauwe lucht. Kijk, Claire, al deze horizontale lijnen worden *nu* door een unieke zwaluw doorkliefd. Hier en nu kan ik haast niet schrijven, mijn handschrift loopt uit van... Mijn gedachten komen sneller dan ik ze kan neerkrabbelen, ik heb ze niet onder controle, ze willen naar buiten, naar buiten... ze willen aanraken, in het water duiken, naar het kleine eiland midden in het meer zwemmen.

Hoelang is het geleden dat ik met de hand heb geschreven! Hier kan het haast niet anders, de woorden zijn zuiverder, minder getikt, ze vloeien als het meer en de lucht en de bergen en de dakpannen ineen. Ik heb mijn kleine laptop meegenomen op aanraden van mijn vrouw, maar ik heb het portret van Kafka en de blauwe plastic kever vergeten; een onafscheidelijk trio dat altijd meereist: Kafka, de kever en de kleine laptop. Op het kleine bureau naast het raam staat een familiefoto in een goudkleurige lijst, van de eigenaars van het huis neem ik aan: een man en een vrouw links van een zwarte blinkende auto met nummerplaat ZJR 927, rechts waarschijnlijk de drie kinderen van klein naar groot. (Ik maak een foto van de foto om te kunnen achterhalen over welke auto het gaat; de detective in mij wordt wakker.) Boven het bureau hangt een afzichtelijk schilderij in vreselijk vloekende kleuren. Op het vrij grote doek – zonder twijfel geschilderd door een van de eigenaars – is een soort slakkenhuis afgebeeld dat in kleurvlakken is verdeeld: rood, grijs, zwart, kaki, paars, mauve en bordeaux, waarin de huurders een boodschap kunnen achterlaten; ik kan echt nog niets bedenken. Het meest storende element in mijn omgeving is de bekende foto van de twaalf werkmannen die aan het Rockefeller Center werken en op een balk boven de stad zitten te pauzeren, een foto uit 1932; ik draai hem om, alsof het een kruisbeeld is.

Ik word hier in de tijd terug geslingerd: de ronkende bootjes en de Vespa's, de kruidenierszaakjes die tussen twaalf en vier gesloten zijn, de afwezigheid van het internet. (Mijn God, wat ben ik afhankelijk geworden van het net. Mijn woordvindingsproblemen komen hier echt aan de oppervlakte. Ik heb een dag in mijn geheugen moeten graven om de naam te vinden van de bloemenslingers die hier aan elke gevel kleur geven: bougainville. Het was eveneens een koud kunstje geweest om via het net het merk van de auto op de familiefoto te vinden, maar hier moet ik roeien met de riemen die ik heb en vaststellen hoeveel ik ben vergeten, of hoe weinig ik weet.) Ik kan mijn ogen niet van de familiefoto houden. Ik heb hem uit de lijst gehaald en merk in het midden op de ommezijde een rode G op, een rode ster en ernaast 02/1992. Er klopt iets niet met deze informatie: de kleren van de geportretteerden, hun kapsels zijn inderdaad jaren negentig, maar de auto, die centraal staat en de aandacht opeist, is ouder, lijkt uit de jaren zestig, zeventig, de periode die alles hier ademt, zelfs onze kinderen passen in dit tijds kader. De kleuren van de familiefoto lijken ook ouder dan 1992; misschien is het licht hier anders, misschien wordt alles door mijn hersenen gefilterd en zou ik de foto anders zien, anders ervaren in Gent of in New York. Het meer en de rest van het uitzicht hier en nu zijn echter tijdloos. Wat of wie, weet ik

niet, maar iets dwingt mij het tijdloze meer in te vullen met... Daar zou zelfs het internet geen woorden voor vinden.

Weet je, beste Claire, hier en nu zijn de poëzie, de schilderkunst en de fotografie overbodig, hier en nu maak ik deel uit van het landschap en met elke gedachte, elke stap die ik zet, breidt het zich uit. Ik begon bij een verticale rechthoek en eindig nooit! Hou jij van eendes? Zijn ze niet te gemaakt, te gezocht en ongeloofwaardig? Probeer je eindige reeks foto's van de handen van de pianisten zo te rangschikken dat ze nooit eindigt! Vang ze in het oneindige zwart en wit van de toetsen!

Goddelijke groet,

Bart

P.S. vergeef me dat ik zo vol van het landschap ben, ik zou je haast vergeten te feliciteren met je jurering. Mocht je tijd en geld hebben: kom naar hier en nu, naar Gargnano aan het Gardameer. D.H. Lawrence heeft hier ook een klein jaar in de plaatselijke *albergo* gelogeed.

Beste Claire,

Ja, ik fotografeer, maar verder dan een foto van een tweemaster ben ik vandaag niet geraakt. En als ik al een enkele keer het landschap probeer te vangen – wat een ijdel streven! – maak ik merkwaardig genoeg geen horizontale foto's, maar kantel ik het toestel alsof ik door mijn raam in de Via Marconi kijk. Waarom zou ik de alomtegenwoordige schoonheid proberen vast te leggen voor later? Mijn vrouw staat hier en nu als een engel op het dakterras onder twinkelende sterren naar het meer te kijken, daar kan geen beeld tegenop.

Ik heb je foto's vandaag ontvangen, bedankt. Ik kwam toevallig de postbode tegen toen ik met mijn dochter brood ging kopen. Hij sprong van zijn fiets en probeerde me uit te leggen dat er een pakketje voor mij, voor numero 41, op kantoor lag. 'Uit Amerika,' ging hij royaal gesticulerend verder als in een neorealistische Visconti waardoor ik ergens naartoe werd geslingerd waar ik nooit was geweest maar wel iets opriep. Misschien is dat wat me hier overkomt: thuiskomen op een vreemde plek.

... ik laat mijn pen los, Claire, ik stijg op en land in het kraaiennest van de tweemas-
ter... ik zie mezelf op het terras naast mijn vrouw staan... wat een groots gevoel...
alsof het verleden, het hier en nu en een flits van de toekomst voorbijglijden... een en
al gelukzaligheid... kijk, daar staan we!

Baci,

Bart

P.S.: ik laat je foto's nog even liggen omdat ik het juiste tijdstip, het juiste licht wil
afwachten; misschien bekijk ik ze morgen, of overmorgen als ik weer in het neo-
realisme ben neergedaald.

Dag Claire,

Bedankt voor je brief. Je handschrift op het gele papier lezen, hier in de rieten stoel met uitzicht op het meer, vervult me met een warm gevoel van eenheid tussen ruimte en tijd. Wat een prachtig nieuws dat je gaat boogschieten! Je zult leren ademen, beste Claire, wat is dat van levensbelang, een juiste ademhaling. Langzaam de werkelijkheid door je neusgaten inademen en traag jezelf langs je mond uitademen terwijl je spieren zich spannen en je oog langs de pijl glijdt. Fixeer je echter niet op de schietschijf, maar op de weg ernaartoe; misschien is er geen schijf! Als de natuur en de geschiedenis zonder doel zijn, waarom zouden wij er dan één moeten hebben? Ach, lieve Claire, schiet zoals mijn zoontje tekent! Of zing zoals hij en mijn dochter, die op weg naar het meer – het meer! – een veer van een tortelduif en een Alpengierzwaluw op hun rieten hoed hebben gestoken.

Alle indianen
schieten met bananen
piefpoef paf!
en uw broek zakt af...

Gisteren zijn Peter Terrin en zijn gezinnetje gearriveerd. We hebben zes uur gedronken en gegeten, al leek het niet zo lang, de tijd verdichtte zich waardoor het thema van de snelheid zich naadloos aandiende. De Terrins deden er met de auto drie dagen over van Herzele, waar ze wonen, tot Gargnano. Wij zaten een klein uur op de trein naar Zaventem, vlogen vandaar anderhalf uur naar Milaan, bleven er twee nachten, namen de trein naar Brescia en vandaar een taxi naar Gargnano. De balans? De Terrins en wij deden er ongeveer even lang over om het Gardameer te bereiken: drie dagen. Mijn vriend had het over zijn ogen die onderweg de bergen niet begrepen; ze stonden in de weg, zei hij. Hij vertelde me ook over een man die een tikmachine op het stuur van zijn fiets had gemonteerd en tijdens zijn tochten af en toe stopte om een impressie in te tikken. Peter heeft zijn Olivetti meegenomen, ik schrijf met de hand en op mijn kleine laptop; ik ben toch overstag gegaan voor het tikken. Maar ik doe elke dag een brief voor je op de post, Claire. Ik weet dat ze er ook dagen over zullen doen om je te bereiken, misschien zijn ze al verouderd als ze in Amerika arriveren, misschien gaan ze verloren als de veren van de Alpengierzwa-

luw, maar ik kan niet op je antwoord wachten om je te antwoorden; ik wacht niet tot je pijl door mijn raam vliegt.

Het meer dwingt tot traagheid, beste Claire, zelfs de speedbootjes razen de zeilbootjes vandaag traag voorbij! Als traagheid in de genen van het schrijven zit, dan snelheid in die van de fotografie. Fantastisch toch dat je niet weet wat je doet, dat je niet ziet wat je fotografeert, dat je niet ziet *tout court!*

Stel dat er een foto bestond van het opperhoofd dat vijfhonderd jaar geleden zijn pijlen op de bizon richtte, het opperhoofd waaruit jij bent voortgekomen. Zou die foto niet meer tot ons mens-zijn spreken dan een verhaal over hem? Daarin ligt de wezenlijke snelheid besloten, mijn beste, de oogopslag, de ruimtetijd die door de Inca's werd bezongen...

Groeten en energie,

Bart

Ja, Claire, we hebben moeite met dingen die niet gebeurd zijn en ja, ons leven is een aaneenschakeling van onmogelijke gebeurtenissen: de kans dat ik op dit moment, in deze kamer, bij dit licht en het ronkende geluid van een motorbootje, deze woorden zit te combineren is nul, maar toch gebeurt het hier en nu: dit kon ik niet voorspellen, ik heb puur geluk; je zou me hier moeten zien zitten!

Omarm de filosofie, beste Claire, volg de lessen niet tegen je zin, ze zijn zinvoller en nuttiger dan je denkt, zelfs nu de hele wereld met vakantie is. Ze zal je veel minder sturen dan de wetenschap, die antwoorden blijft formuleren op wie we zijn, maar geen vrijbrief is voor ons doen en laten. Wat je broers bij jullie thuis met de doden uitrichten, wat de nabestaanden over hen beslissen, is niet hetzelfde als vaststellen wat de dood is.

Er zullen altijd vragen overblijven, Claire, niets of niemand heeft het laatste woord over een heelal dat blijft uitdijen; er zijn grenzen aan wat we kunnen zien, niet aan wat we kunnen aanvaarden. Wees alleen op je hoede voor de vertroebelde blik, het

gaat erom de juiste vragen te stellen. En laat je niet temmen! O nee, gooi de kritiek op je tentoonstelling als een beschimmelde perzik bij het vuilnis, hij is zo onmetelijk ver van jou en je foto's verwijderd en bestaat slechts uit een verzameling betaalde meningen en belangen. Wat denk je zelf? *Onnozelaars, jullie hebben er niets van begrepen of ik ben een beroerde fotograaf.* Streef niet naar aanzien, beste Claire, maar naar het allerhoogste!

Als ik hier de trappen oploop naar het terras met uitzicht op het meer en de bergen:

De grote verhalen
zijn ten einde, leve
de fotografie...

Bacio,

B.

Beste C.

(14h33)

Peter Terrin is deze ochtend niet aan de ontbijttafel verschenen. Mijn lieve vrouw had nochtans eieren genoeg geklutst, maar hij is in bed blijven liggen; gisteren is inderdaad uit de hand gelopen. De drank en ons geanimeerde gesprek over literatuur en snelheid hebben hem waarschijnlijk de das omgedaan; als hij vandaag verschijnt is het ongetwijfeld met zonnebril. Maar goed, gisteren waren we het er roerend over eens: de roman wordt genekt door de markt en gedegradeerd tot een product, maar het schrijven – het klonk als een elektrisch axioma vorige nacht – het schrijven is onuitroeibaar! Hoe gelukkig is het binnen een roman te vertoeven, zijn god en oerknal te zijn! Een schrill contrast met het eindpunt, Claire, het boek zelf dat met de schepping vergeleken maar pover uitvalt. Daarom kan ik je teleurstelling begrijpen toen je de resultaten van je fotorolletje in handen had: is het dat maar? Op je vraag hoe je die ene volmaakte foto zou kunnen maken, is er maar één antwoord: word volmaakt en maak die foto.

‘Mehr Licht,’ zou Goethe op zijn sterfbed in Weimar geroepen hebben. De verpleegster die bij hem was getuigde dat hij gevraagd had om een tweede venster open te maken zodat er wat meer licht zou binnenvallen. Zo verhoudt de kunst zich tot de werkelijkheid: er is licht en er is duisternis, en voor zijn verlichting moet de kunstenaar betalen. En wat als de verpleegster doof was, of Goethe eigenlijk wilde zeggen: ‘Mehr nicht!’?

Deze nacht is een onweer over het meer getrokken, in de verte een vuurwerk. Meer dan drie uur lang heeft het geweerlicht en gedonderd, flitsen van enorme camera’s... pure verlichting, letterlijk *meer licht*, maar wie ben ik om je foto’s hier en nu tijdens de siësta in de rieten zetel te beoordelen. De zondagswarmte verlamt mijn gedachten; ik weet niet of ik bij bewustzijn ben of niet. Als schoonheid een bijproduct van het banale is, dan is het meer, het dorp en de bergen eromheen een paradijs van alledaagsheid, onbereikbaar voor adjectieven, pixels of lichtgevoelige film, beste Claire, dat zie ik met gesloten ogen, achter de gesloten luiken van mijn schrijfkamer op de vierde verdieping in de Via Marconi n° 41.

(18h42)

Ik heb zopas je mail gelezen in de lounge van Hotel villa Giulia. Ik wilde een dry martini bestellen maar de bar is enkel voor hotelgasten. Ach, dat oude vertrouwde tikken, die oneindige mogelijkheid van combinaties op het toetsenbord, die zekerheid dat mijn mail je vandaag nog zal bereiken, die snelheid van de speedboot hier op het meer... Ik kan mijn handschrift eerlijk gezegd nog met moeite ontcijferen. Ik krabbel op het keienstrand en tijdens het aperitief met de Terrins, soms 's nachts op het terras onder de Italiaanse sterrenhemel; onleesbare tekens die overvloeien in boemerangbuitelingen van Alpengierzwaluwen! Maar nu tik ik als de zomerregen die in de vroege uren het stof in de stille steegjes wegspoelt, hier voor het scherm maak ik deel uit van de kringloop.

Vergeef me, Claire, als ik mezelf herhaal of tegenspreek. Elke avond sluit ik voldaan mijn ogen, iedere ochtend open ik ze vol verwondering. Steeds weer opnieuw ben ik als een kleine gierzwaluw die voor het eerst het nest verlaat en met zijn kleine snavel het rooksignaal boven het meer dat ik ben geworden, doorprikt: wat ben ik toch afhankelijk van het toetsenbord, van de elektriciteit en het idee dat ik met de hele

wereld verbonden ben! Ik zit weer midden in de werkelijkheid, de enige plaats waar mijn gedachten ertoe doen, waar ik mijn rug weer voel en als een windhaan van oost naar west draai en terug. Loop niet in de val van de romantiek, beste Claire, schrijven is per definitie een romantische bezigheid, fotograferen is dat niet, en we weten allemaal waartoe romantiek kan leiden. (Deze gedachte vormt zich door de paar moleculen van Goethes laatste adem die in mij rondwaren, door het Duits dat hier in het hotel en in heel Gargnano alomtegenwoordig is en door het gesprek dat ik met mijn schrijfbroeder heb gehad.)

En op je vraag wat je moet doen als het regent kan ik alleen maar antwoorden: 'Binnenblijven of niet.'

Heil en tot snel,

Bart

Beste Claire,

Je beelden zijn verfrissend als een ijskoud glaasje limoncello na een bord tagliatelle met room en parmigiano! Je zou me hier moeten zien zitten als een boeddha voor het scherm! En ik begrijp je ontgoocheling, maar lig niet wakker van de kritiek van je moeder, ze is ook maar een mens met goede bedoelingen. Geloof me Claire, niemand kan de fotografie rationeel ordenen, er bestaat geen wetenschap of filosofie om je beelden te beoordelen, er is alleen de tijdgeest die voortdurend van gedaante verandert: nu, morgen en gisteren!

Gisterochtend hebben we met ons vieren een kasteel gebouwd op het kleine keienstrand hier vlakbij. Onze zoon, mijn vrouw en ik verzamelden keien en stenen terwijl onze dochter op de bodem van het meer naar versiering zocht; ondanks haar astma bleef ze soms een hele minuut onder water. We hebben foto's en een paar filmpjes gemaakt, een making of. Na ons werk zijn we al zingend naar de Via Marconi n°41

gelopen; de kinderen hun rieten hoed op en de steeknetten op de schouder, mijn vrouw en ik hand in hand.

Tijdens de siësta in de rieten stoel riep een witte streep boven het meer Goethe op; ik zag Faust, die zich aan de magie wijdde nadat hij de waarheid niet had gevonden in de filosofie, de geneeskunst, het recht en de theologie: *dass ich erkenne, wass die Welt im Innersten zusammenhält...*

Wat ben ik toch een dwaas om je met mooie praatjes naar hier te lokken terwijl je in Klein Italië moet knokken om rond te komen! Verschoning, Claire, maar weet dat overal valt te leven zolang je niet dood bent.

Groeten,

Bart

Hotel villa Giulia, Gardameer, 14 juli 2011

P.S. ik doe bij de volgende mail een foto van mijn Italiaanse schrijfkamer; wacht maar tot je de luiken openduw!

Ciao Claire,

De tijd dobert als een boeddha rond op het meer. Hij rekt zich, vult zijn longen, gaat kopje onder en komt weer boven in de oneindigheid van het water. Ik daag hem uit met kleine keien en stukjes marmer: een schouwspel van grillige lijnen die naar zichzelf terugkeren terwijl ze uitdijen; boeddha lacht zich krom met deze contradictie!

Mijn vrouw en ik zijn het erover eens: hoewel we nog maar een week in Italië zijn, voelt het alsof we al een paar maanden in de Via Marconi n°41 wonen; zelfs het meer wordt in al zijn goddelijkheid met de seconde banaler, alsof het er altijd al geweest is... tot een lachende maan vanachter de bergen opstijgt, een vuurwerk de lucht in een gekleurde Melkweg verandert of een visarend als een pijl in het water verdwijnt en met een gouden forel weer opstijgt... en het meer zijn goddelijke status weer aanneemt en mij ontroert; niet op een cerebrale manier, maar bijna letterlijk: mijn lichaam door elkaar roert...

En jij, beste Claire, denk je de tijd te verdichten, te vertragen of te versnellen met je foto's van de kindergraven? Ik heb ze gisteren nog een keer alle twaalf bekeken, kort nadat ik het filosofisch essay over verantwoordelijkheid van mijn goede vriend Jan Verplaetse met veel ontzag had dichtgeslagen. En wat heeft hij gelijk: ieder verwijt geeft kleur aan de grijze realiteit! Er was een passage in het voorlaatste hoofdstuk van het essay dat me aan je foto's deed denken: 'Ontroering houdt het ideaal scherp zonder dat je het hoeft te realiseren. Schuld en verdienste zijn manke begrippen om ontroering mee te beschrijven. De prestatie ligt ergens voorbij de menselijke verantwoordelijkheid. Voorbij de vrije wil.' Dat is wat je foto's van de kindergraven doen, beste Claire, ze ontroeren omdat jij deze onschuldige kinderen uit de dood hebt laten opstaan en het eeuwige leven hebt gegeven; kijk hoe ze ook stenen naar de drijvende boeddha gooien, kijk hoe ze hem raken en hoe hij schuddebuikend leegloopt!

Het zijn niet je gedachten die je verlammen, beste Claire, het is je gehechtheid eraan. Als je loslaat zul je zien wat de wijzen uit het Oosten al eeuwen zien: dat alles slechts een verschijning is, volmaakt in wat het is, niets met goed of kwaad te maken heeft, niets met aanvaarding of afwijzing. En als dat tot je is doorgedrongen kun je net zo goed ook in lachen uitbarsten.

Groeten uit Hotel villa Giulia,

Bart

Beste Claire,

Vandaag hebben we een laatste glas gedronken met de Terrins op het terras van de Albergo di Gargnano waar D.H. Lawrence nog geslapen heeft. Mijn vrouw heeft Peter en mij gefotografeerd voor de vergulde plaque waarop zijn naam stond gegraveerd: bewijsmateriaal, beste Claire, 1912, ik was nog niet eens een gedachte. Daarna was het de beurt aan de kinderen: een groepsportret, een hele onderneming! Het was een licht afscheid, het meer was niet verdrietig en had zich weer in een van zijn onnoembare kleuren gehuld; iets tussen roze, beige en lichtblauw.

Je zou hier waarlijk een nieuwe kleurenkaart kunnen uitdokteren; de daken zijn vervaardigd van pannen tussen baksteenrood en afgetrokken zandkleur waarop zwart-witachtig mos als sneeuw ligt verspreid; voor elke nieuwe kleur een nieuwe naam! Ik denk aan luna di Gargnano, rosso di Garda of bianco di Limone. Eigenlijk zou je kleur moeten kunnen beschrijven per dagdeel, per seizoen, per plaats, voorwerp of fenomeen... schommelstoelgardagroen, nachtmuggenflessenrood, weerlichtzomeravondwit... Zie je wat ik schrijf, beste Claire, zou ik je beelden beter kunnen begrijpen als ik de kleuren beter kan nuanceren?

Terwijl ik met een kop koffie de trappen opliep naar het terras ontwikkelde zich een gedachte: wat als je het fototoestel tussen de fotograaf en de geportretteerde wegneemt; tussen de fotograaf en het Gardameer? Stel dat we op dezelfde manier naar ons onderwerp kijken, het op dezelfde manier benaderen. Zou de geportretteerde – het meer – zich dan anders gedragen? Zou het zich bewust zijn van onze diefstal? Stel dat we niet alleen de camera verwijderen, maar ook onze handeling, die met het fotograferen gepaard gaat, achterwege laten, dat we enkel in gedachten fotograferen, in plaats van gewoon te kijken. Zouden de beelden dan anders in ons geheugen worden opgeslagen? Misschien kunnen we zo duidelijker de ware aard van de geportretteerde vastleggen, de essentie van het meer vangen. Zo kijk ik hier en nu naar je foto's van de kindergraven, zo ervaar ik je beelden met zicht op het meer: er is, er was geen fotografe aanwezig. Wat een verschil met de eerste keer dat ik ze zag!

Ja Claire, in dit liefdevolle licht zie ik wat jij hebt gezien, niet wat jij hebt gefotografeerd. Er was geen toestel, geen moment, geen kader of lichtinval, geen vervorming.

En als ik mijn ogen sluit voor het harde middaglicht waarin je de graven gevangen hebt, kan ik niet alleen namen lezen, een geboortedatum, een sterfdatum, of de verzen van Whitman en Lucas, maar zie ik de kinderen aan mij voorbijglijden! Ze liggen in mij begraven, zuiver en aan geen darwinistisch principe onderhevig, zoals de rest van mijn herinneringen die zich lijken te reproduceren en muteren en waarvan de best aangepaste mijn vingers in beweging zet voor dit kleine scherm: ik herinner mij de eerste foto die ik maakte. In Bretagne. Vanaf een brug. Een vierkante kleurfoto. Ik was dertien. In Dinan. We hadden een huisje gehuurd in Plélo. Ik was daar. Weet jij nog waar en wanneer je je eerste foto hebt genomen, beste Claire? Stuur je me hem? Ik zal er je toekomst als fotograaf uit voorspellen.

Ach Claire, ik begrijp dat je op schouderklopjes van je docenten hoopt, dat je goede punten op je rapport wilt en een royale beurs als blijk van waardering voor je werk; ik zou niets liever willen dan je dit alles te geven, maar neem van me aan dat wie naar aanzien streeft uitgaat van een verouderd mensbeeld, van een mensbeeld dat schuld en verdienste kent, een prachtig sprookje... Je hebt het in je of niet, Claire, alleen als je door de spiegel kan stappen – door wie je bent, niet door wie je wil zijn – zul je het onzichtbare kunnen fotograferen! Ik kan alleen maar mijn geloof en ongeloof in die mogelijkheid uitdrukken; ik voel dat je werk voorbij dat streven ligt, voorbij het

geroddel en de vrije meningen. Misschien is je reeks kindergraven dat wat Spinoza bedoelde met: het voortreffelijke is even moeilijk als zeldzaam...

Ach, Claire, ik lieg als ik zeg dat ik je toekomst kan voorspellen, dat kan niemand, ook op de bodem van mijn leeg kopje ligt alleen onzekerheid, en op een middernachtkoffiezwart meer zit vrouwe Fortuna aan het roer.

Hartelijke groeten en veel energie vanuit Hotel villa Giulia,

Bart

P.S.: ik wil je nog even laten weten dat ik je werk niet al te scherp mag ontleden, amica. Ten eerste zijn mijn analyses ontoereikend omdat ze bij gebrek aan beter in woorden zijn gegoten, en ten tweede, en veruit het belangrijkste, speelt dat ik je er geen dienst mee zou bewijzen. Stel dat ik je eigenheid, je kwaliteiten zou doorgronden en benoemen en dat ik je daarvan op de hoogte zou brengen, dan zou ik die kwaliteiten en eigenheid juist helpen vernietigen omdat jij er nooit meer onbewust mee zou omspringen. Het blijft een moeilijke oefening: jezelf blijven onderzoeken en hopen dat je je onbewuste kwaliteiten niet zult ontdekken.

P.S.2: heb ik je al verteld dat ik gisteren ondanks de beleidslijn van het hotel toch een dry martini heb kunnen bestellen?; ik ga ervanuit dat mijn linnen pak indruk maakte.

Dag Claire,

(Ik tik weer op de kleine laptop, kopieer de woorden op een stick en neem ze later mee naar Hotel villa Giulia.)

Vandaag een uitstapje naar Saló gemaakt, met de bus langs het zomergardapurperenmiddagmeer! Toen we in Gargnano terug waren – ik schrijf bijna thuiskwamen – meerde Goethe aan, de overzetboot die de dorpjes rond het meer met elkaar verweeft als een Ariadne. Een jongen gooide stenen in het water. In Saló had ik ook zo'n jongen gezien en zelf had ik hier met mijn zoon en dochter ook al stenen in het water gegooid. Misschien is een steen in het water gooien als het maken van een foto, beste Claire: een brug tussen het verleden en de toekomst, de ballistiek ertussen is het heden, de beweging het fotograferen. Zoals de stenengooier het verleden naar de toekomst gooit, zo gooit het onderwerp het licht naar zijn fotograaf. De steen ligt een moment stil in je hand om daarna tussen duizend andere stenen te verdwijnen, het beeld staat een moment stil op je foto om tussen duizend andere beelden te verdwijnen. Zie je zelf nog wat je allemaal gefotografeerd hebt, Claire, kun je selecteren in deze onzichtbare beeldenberg?

Ik moet even ophouden, de kinderen moeten onder de douche, maar over veelheid zullen we het nog hebben.

Ik schreef haast *thuiskomen* omdat ik van het dorp hou, omdat ik er de tijd heb teruggevonden die ik zocht en nooit eerder ervaren heb; hier zou ik willen wonen; hier woon ik! Gisteren vond ik het voor het eerst jammer dat ik geen beter fototoestel heb meegebracht; wat ik gisteren gezien heb: een onvervalste Fellini! De jaarlijkse *regatta* was waarlijk onbeschrijfelijk: megafonen waaruit onophoudelijk Italiaans gebrabbel weerklonk, de statige stoet van roeiers die door de straatjes trok, de fiere vaandeldragers, temperamentvol trompetgeschal en gespierd tromgeroffel waartussen de bestuursleden en schepenen van het dorp in witte broek en blauwe blazer zich lieten opmerken, de overvolle terrasje en lange tafels waaraan gegeten en gedronken werd, ballonnen in allerhande vormen en kleuren die uit kinderhanden gleden, een vrouw met een Elton John-bril, de trouwe bergen, het lichtzinnige licht op het trotse meer, de tewaterlating van de bootjes, de oefentochtjes met de vaandels, de vaandels

die als speren naar een centraal bootje op het meer werden geworpen, de ruggen van de toeschouwers, de drukdoenerij van *il presidente*, een kloon van Berlusconi van wie mijn vrouw tientallen foto's heeft gemaakt... Mijn ogen waren uitgeput nadat we de tafel op het terras van restaurant Centomiglia verlieten en wat snoepgoed voor de kinderen kochten. Ik kon nauwelijks het zwarte jurkje keuren dat mijn vrouw in een uitgelaten bui op de terugweg kocht, een prachtige zwarte jurk, bleek achteraf, waarop ze had afgedongen. Kermis in de oudste, breedste en platonische zin van het woord; de oervorm van een kermis heb ik daar gezien, misschien het tegenovergestelde van je troosteloze foto's die je op Coney Island hebt gemaakt. De vergane glorie was hier volle glorie, klassiek maar springlevend. Dat is het meer: het stroomt maar kan niet weg, het kan niet ontsnappen via rivieren of andere waterwegen. De ontelbare beelden die het gevangen heeft, liggen erin opgestapeld en komen nu en dan aan de oppervlakte onze blik strelen; als er al iets nieuws in het meer valt is het via de neerslag die van over de bergen komt, maar die beelden zijn zo verbrokkeld dat ze onleesbaar zijn, zoals de miljarden keien die hier als versteende druppels naast en in het meer liggen. Is het dat wat ik hier in het water gooi; het nieuwe, het globaliseerde?

Wat jammer dat je het boogschieten moet laten schieten, Claire. Misschien moet je morgen stenen in de Hudson gooien, een waardig en goedkoper alternatief voor het boogschieten.

Hartelijks en tot snel,

Bart

PS: ik weet waarom Plato weer in de dossiers en scripties van mijn studenten opduikt. Ze hebben de mosterd zonder twijfel bij Susan Sontag gehaald. In *Over fotografie* heeft ze het op de eerste bladzijden over Plato's grot; verder dan die bladzijden komen veel studenten niet, vrees ik.

Onderwerp: de waarheid aan het Lago di Garda
(er zat een papegaai op mijn schouder)

Ciao,

Ik tikte bijna Lago di Garda, beste Claire, van guardare, wat kijken betekent in het Italiaans. En dat is het enige wat je hier kunt doen: kijken! Ja, Claire, zoals jouw foto's van de kindergraven de kinderen tot leven wekken en hun ogen openen opdat wij onze ogen zouden openen, zo fluistert het meer: 'Kijk!' Je schreef dat je als kind de doden die bij jullie lagen opgebaard niet durfde aan te kijken, uit schrik, en 'door het licht dat uit hun ogen schijnt, waardoor ze mij verblinden en het hoofd laten buigen', jouw woorden, Claire, maar toch bleef je ernaar kijken, is het niet? En toen begonnen die ogen te spreken: 'Het is goed, het is niet jouw schuld dat we elkaar in deze omstandigheden ontmoeten, niemand is verantwoordelijk voor deze confrontatie...' Dat was de waarheid die je aankeek, beste Claire, en die kan ons ontroeren, zoals de ogen van een puppy.

Die waarheid kan onze blik naar binnen keren, ons diep laten afdalen in onszelf waar we begrip hebben voor de wereld, voor het verleden, zonder met de vinger te wijzen. Daar worden we onschuldige kinderen en kunnen we weer spelen, spelen, spelen! Jij hebt de doden doen opstaan in hun goddelijke onschuld, dat is het wonder van jouw beelden! En laat de critici hun bekrompenheid botvieren. Ze zijn wie ze zijn, zonder verdienste en zonder schuld, maar blijf zachtmoedig en stijg als de leeuwerik uit boven het goed en het kwaad, boven de vrije wil en de vrije meningen en je zult niet meer twijfelen of je een kunstfotograaf bent of niet.

Ik zie nu pas dat er een bijlage bij je mail zit. Ik moet eerlijk toegeven dat ik onder de indruk ben van je zelfportret. Het is alsof al het vorige, alles van wat er in Gent tot hier en nu aan het meer gezegd en geschreven werd er niet meer toe doet. Ik ben sprakeloos, het licht op het mes dat je onderbuik dreigt te doorboren is van het indringendste wat ik ooit gezien heb...

Hartelijke groet en tot morgen,

Bart

EXTRA:

fragment uit De vogels van Europa

Een week na het bezoek aan de koorleider: het leven, een Post-it

flamingo

De kans om door een haai aangevallen te worden en daarbij een been te verliezen is één op dertig miljard, de kans dat je grootvader popliedjes op een haring fluit moet halverwege de jaren zeventig één op vier miljard geweest zijn. Ik had het geluk die uitzonderlijke prestatie, niet van de haai maar van de haring, mee te maken bij mijn goede oude vriend Eddie Bonte, die me leerde drinken en roken, die me als een gewiekste dealer van porno voorzag, die me naar het hol van de koorleider leidde, en die zelfmoord pleegde, waardoor ik op de kamer van zijn dochter wiet rookte en witte wijn dronk, terwijl ik in feite gelukkig getrouwd aan het joggen was. *Bedankt, Eddie Bonte!*

‘Als je stilstaat voor een wolf, bestaat de kans dat hij door je heen kijkt,’ zei Marie, en ze nam een grote trek van de joint, de askegel een fonkelende oranje diamant.

‘Een wolf?’

Ze blies de rook in mijn richting. ‘Ja, en als je beweegt, zal hij je weer zien, en hij ziet je beter dan jij jezelf kunt zien, hij heeft veel betere ogen.’

‘Zou je dan een wolf willen zijn?’ vroeg ik terwijl ik de steeds langer wordende askegel in de gaten hield.

‘Dat niet, maar een wolf...’

Ze begon over een jonge Amerikaanse fotograaf. ‘If you’re not failing, you’re not doing anything at all,’ zei ze terwijl ze me de joint aanreikte. Ik nam hem wat onhandig van haar over en probeerde te vermijden dat de askegel op de vloer viel, maar ze wuifde mijn actie weg met een ach-laait-dat-ding-toch-op-de-grond-vallengebaar. Ik tikte de askegel in een leeg koffiekopje terwijl ik haar vroeg of ze de uitspraak van de fotograaf, die ik op een gele Post-it aan haar bureau had zien hangen, op haar rug zou laten tatoeëren. ‘Ik heb al een tatoeage,’ zei ze, en ze ging met haar rug naar me toe staan en trok haar T-shirt met gekruiste armen omhoog: een tekening van een wolf met helblauwe ogen die in directe verbinding met mijn penis stond.

‘Ah, de wolf,’ zei ik en ik inhaleerde diep.

Ze draaide zich om terwijl ze haar T-shirt liet zakken, pakte de joint van me aan en nam twee krachtige trekken.

‘Op de Academie willen ze een project, een duidelijk doel, maar zo werkt het toch niet, je weet nooit wat je gaat doen, je hebt geen controle over wat je precies doet en zegt. Hoe zou je je toekomst kunnen voorspellen als je... als je je verleden maar half begrijpt...’ Haar woorden leken één blauwe wolk.

‘Nee, maar je kunt beide kanten uit, denk ik. Mijn zoontje zat een keer te tekenen, en ik vroeg hem wat hij aan het tekenen was. Hij zei dat hij nog aan het kijken was wat hij aan het tekenen was. En mijn dochter zei dat ze een flamingo ging tekenen en ze tekende een flamingo. Ik bedoel maar...’

‘Oké, maar je dochter wist toch niet hoe die flamingo eruit ging zien?’

‘Nee, dat niet.’

‘We willen de touwtjes in handen hebben, maar...’

‘Uit angst.’

‘Er zijn toch helemaal geen touwtjes?’

‘Wel...’

‘Wat hebben mensen toch tegen toeval? Je kunt met je statistiekjes toch ook niet de toekomst voorspellen?’

‘Nee, maar wel beter dan mensen dat kunnen, mensen zijn te...’

‘Menselijk?’

‘Ja, nee, beïnvloedbaar en op zoek naar...’

‘Waarom zouden die flamingo’s op één poot staan?’ vroeg ze zonder een antwoord te verwachten.

‘Om hun lichaamstemperatuur te regelen.’

‘O, ik dacht dat ze links- of rechtshandig waren.’

‘Nee, ze wisselen af, het liefst in water, omdat water meer lichaamswarmte opneemt. Op twee poten zouden ze te veel lichaamswarmte verliezen. Het is zoals als je ligt te slapen en je hebt het te warm, dan leg je een arm boven de dekens.’

‘Ik een been.’

‘Reigers en ooievaars doen het ook, en eenden.’

‘Staan eenden op één poot?’

‘Sommige, sommige.’

‘En een eend met één poot, zwemt die dan in rondjes?’

‘Rechtdoor.’

‘En als ze naar links moet’, ze begon zachtjes te giechelen, ‘steekt ze haar linkerleugel uit.’

‘In Amerika hebben ze een poot geprint voor een eend die er maar één had.’

‘En hoe gaat het met haar?’ Ze grinnikte.

‘Hem, het is een mannetje.’

Er kwam nog meer wiet en witte wijn, en zelfs Wittgenstein: ‘Waarom is doorzichtig wit niet mogelijk?’ zei ze out of the blue. Ik deed mijn ogen wijd open en bolde mijn kaken. Ze trok haar benen tegen haar borst; eendenborsten.

‘Schilder een doorzichtig blauwe eend en vervang het blauw door wit! Simpel toch; zullen we het proberen?’

‘Schilderen?’ Ik keek wat dwaas naar mijn horloge, deed alsof ik schrok dat het al zo laat was en zei dat ik maar beter naar huis kon gaan. Ik stamelde: ‘Wiet, witte wijn en Wittgenstein...’ terwijl ik met mijn hand schudde alsof ik er water vanaf sloeg. Ze kwaakte, snaterde, begon als Donald Duck te praten, als Dagobert Duck, als Kwik, Kwek en Kwak.

Ik spurte met een waggelend gevoel in het hoofd naar huis; de hele weg zong ik ingehouden, knarsetandend, Joy Division: *I can't see why all these confrontations... I can't see why all these dislocations... no, family life, just makes me feel uneasy... stood alone here in this colony... in this colony, in this colony, in this colony, in this colony...* en ik bokste in de lucht terwijl ik liep... *God in his wisdom took you by the hand... God in his wisdom made you understand... in this colony, in this colony, in this colony, in this colony...*

Anijs, hibiscus, pepermint en biet: mijn vrouw zat in haar streepjespyjama naar een romantische komedie te kijken met een kop even-bijkomen-thee. ‘Ik ga douchen en nog een beetje werken,’ riep ik vrolijk vanaf de overloop naar beneden. Met mijn handen in mijn zij ging ik voor het whiteboard staan en overliep alles wat ik had opgeschreven. Ik hing de foto van de koorleider naast die van Eddie, trok een cirkel rond de drie foto's en een pijl waarachter ik 1980 met een vraagteken schreef, waarna ik negentienhonderdtachtig negentienhonderdtachtig negentienhonderdtachtig herhaalde en mijn stift op de grond liet vallen. ‘Kom op,’ murmelde ik op mijn hurken om de stift die onder mijn bureau was gerold op te rapen; ik hoorde mezelf met gestrekte arm puffen en kreunen: ‘Wittgenstein 1 en Wittgenstein 2, De Ridder, beschrijving van de wereld versus actie, logica versus – ik maakte me meester van de stift en een pinda die ernaast lag – taalspelletjes...’

Ik belde mijn dochter.

‘Papa?’

‘Ja, ik... En hoe gaat het met jou... met jullie?’

‘En met jou en mama?’

‘Hoe bedoel je?’

‘Mama zegt dat je loopt te dromen, dat je afwezig bent de laatste tijd.’

‘Afwezig?’

‘Weet je zeker dat alles goed gaat, papa?’

‘Ja, ik...’

‘Het is halfelf, je belt me anders nooit zo laat.’

‘O, gewoon een babbeltje, vader en dochter. En wanneer weet je iets meer over je examens?’

‘Binnen twee weken, pa, ik heb het je al gezegd.’

‘Het Europees Parlement, stel je voor... En alles goed met Francis?’

‘Hij is aan het squashen, wel, hij zal nu al in het café zitten, en ik ben een film aan het kijken, we kunnen misschien binnenkort een kop koffie drinken, maar...’

‘Sorry, ik wilde je niet storen, ik dacht alleen... Ja, squashen, ik moest vandaag trouwens aan je volleybalcarrière denken.’

‘Hoe kom je daar nu bij?’

‘Ja, ik zag een groepsfoto tussen wat andere foto’s en...’

‘Ik was veertien, pa. Heb je gedronken?’

‘Ja, nee, ja een paar glazen... Heb je eigenlijk nog contact met iemand van... de club?’

‘Waarom zou ik?’

‘Hoe heette die trainer ook alweer?’

‘Pa, bel je me nu om te weten wie mijn trainer van de volleybalclub was?’

‘Nee, nee, ik wil gewoon... Ach laat maar, kijk jij maar verder naar je film... Hoe heette die club ook alweer?’

Ik tikte de naam van de volleybalclub in en zocht de naam van de trainer; Eddies portret sprong als een schansspringer van het whiteboard. Ik raapte de foto van de grond en klikte hem met de rode ronde magneet op zijn neus terug aan het bord. *Je hebt toch geen woord meer gezegd, Eddie, nadat Joris en ik met de boodschappen voor de spaghetti terugkwamen? Aan tafel, in onze kamer, in de tuin, tijdens het pakken, toen we aan boord van de veerboot gingen, toen Joris een boomvalk met een gierzwaluw verwarde... Je hebt je mond niet opengedaan. Je hebt niet eens omgekeken nadat je op onze oprit je reistas uit de kofferbak had genomen en zei dat je naar huis ging lopen; ja toch? Mijn moeder was verdomme wafels voor ons aan het bakken.*

